

AGNIESZKA ZATORSKA

OBLEKA PERUNIKOVE BARVE: NAZWY KOLORÓW W SŁOWEŃSKIM PRZEKŁADZIE POWIEŚCI „RODZINA POŁANIECKICH” HENRYKA SIENKIEWICZA

COBISS: 1.02

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.27.1.06](https://doi.org/10.3986/JZ.27.1.06)

Obleka perunikove barve: poimenovanja barv v slovenskem prevodu romana Rodzina Połanieckich Henryka Sienkiewicza

V prispevku so obravnavana poimenovanja barv v romanu *Rodzina Połanieckich Henryka Sienkiewicza* v primerjavi z njihovimi ustrezniki v slovenskem prevodu Petra Miklavca (Podravskega) iz leta 1904. Analiza se nanaša na pogosta poimenovanja, kot so *biały*, *czarny*, *ciemny*, *jasny* in *czerwony*, sln. *bel*, *črn*, *temen*, *jasen*, *svetel* in *rdeč* ter tudi na izredna poimenovanja, kot je *suknia koloru irys*, sln. *obleka perunikove barve*. Predstavlja mo pomenske in formalne prevajalske transformacije obravnavanih poimenovanj barv.

Ključne besede: leksikalna semantika, poimenovanja barv, prevajalstvo, poljščina, slovenščina

The Iris-Colored Dress: Color Names in the Slovenian Translation of Henryk Sienkiewicz's Novel Rodzina Połanieckich

This article compares the names of colors in Henryk Sienkiewicz's novel *Rodzina Połanieckich* (Children of the Soil) to their equivalents in the 1904 Slovenian translation of the novel by Peter Miklavc (pen name: Podravski). The analysis includes common expressions such as *biały* 'white' (Sln. *bel*), *czarny* 'black' (Sln. *črn*), *ciemny* 'dark' (Sln. *temen*), *jasny* 'bright' (Sln. *jasen*, *svetel*), and *czerwony* 'red' (Sln. *rdeč*), as well as extraordinary expressions, such as *suknia koloru irys* 'iris-colored dress' (Sln. *obleka perunikove barve*). Semantic and formal translation transformations of the selected color names are presented.

Keywords: lexical semantics, color names, translation, Polish, Slovenian

0 WPROWADZENIE

Artykuł dotyczy problemów translacji leksyki barwnej użytej do opisów postaci w *Rodzinie Połanieckich* (dalej też *RP*) Henryka Sienkiewicza oraz słoweńskim przekładzie pt. *Rodbina Polaneških* (dalej też *RPS*) wydanym w 1904 r., którego autorem był P. Miklavec (Podravski).¹ Tematyka artykułu sięga do trzech nurtów badawczych. Po pierwsze, odsyła do wciąż wzbogacanej literatury dotyczącej stylu utworów Henryka Sienkiewicza, wśród której ze względu na podjęty temat szczególnie istotna jest monografia o językowej kreacji bohaterów (Pietrzak 2004). Po drugie, artykuł nawiązuje do badań nad słownictwem kolorystycznym,

¹ *Imela je na sebi svlnato obleko perunikove barve* MII212 – fragment z drugiego zeszytu słoweńskiego tłumaczenia powieści *Rodzina Połanieckich* Henryka Sienkiewicza (przekład Podravski czyli Peter Miklavec).

zwłaszcza z kręgu studiów omawiających ekspresję barwną w utworach H. Sienkiewicza, między którymi najistotniejsze jest tutaj opracowanie materiału ze świata barw w *Rodzinie Połanieckich* (Handke 2007). Po trzecie, skonfrontowano wersję przekładu z oryginałem w zakresie słownictwa barw i w ten sposób nawiązano do prac badawczych dotyczących przekładu powieści Litwosa, por. studium na temat lingwistycznych zagadnień przekładu *Pana Wołodyjowskiego* na język słoweński (Zatorska 2019).

1 JĘZYKOZNAWCZE BADANIA NAD LEKSYKĄ BARWNĄ I JEJ FUNKCJONOWANIEM W TWÓRCZOŚCI HENRYKA SIENKIEWICZA

Świat barw interesuje badaczy różnych gałęzi sztuki i humanistyki, a opracowania dotyczące fenomenu kolorów przybierają czasem kształt interdyscyplinarnych ujęć popularyzatorskich (Evans 2019). Studia nad nazwami barw obecne są także w językoznawstwie. Badania nad słownictwem kolorystycznym łączą elementy semantyki leksykalnej z oglądem sposobów formalizacji na płaszczyźnie syntaktycznej (Ampel-Rudolf 1994). Prace z tego zakresu wskazują na kulturowe aspekty nazw barw, na ich rolę jako budulca frazeologizmów, komponentu różnych tropów stylistycznych, a zwłaszcza porównań i metafor (Tokarski 2004), mogą dotyczyć pary barw achromatycznych por. *Črno-belo v slovenski frazeologiji* (Kržišnik 2018). Dotychczasowe badania nad kolorystyką w twórczości H. Sienkiewicza podkreślają różne aspekty leksyki barwnej. Kryterium frekwencyjne wobec nazw barw w *Trylogii* zastosowała w swej pionierskiej o tej tematyce pracy K. Siekierska (Siekierska 1988a). Uwzględniając aspekt semantyczny badaczka przyjrzała się w tym cyklu historycznym kolorystycznej charakterystyce przyrody (Siekierska 1988c) oraz osób (Siekierska 1988b). Nazwy barwne w Sienkiewiczowskich opisach Afryki sklasyfikowano nawiązując do podziału na barwy achromatyczne i monochromatyczne, porównując również obecność i frekwencję nazw kolorów w *Listach z Afryki* i *W pustyni i w puszczy*, wskazując na odmienność ich repertuaru w obu dziełach (Seiffert 2009). Leksykalne pole barw w *Listach z podróży do Ameryki* również poddano oglądowi (Szczauś 2004), a funkcje barw w rodzinnych listach pisarza zanalizowała L. Mariak (Mariak 2014).

2 RODZINA POŁANIECKICH I PRZEKŁAD MIKLAVCA JAKO PODSTAWA BADAŃ

Materiał dla obecnego studium został wybrany z tzw. współczesnej powieści Henryka Sienkiewicza *Rodzina Połanieckich*, która ukazała się w postaci książkowej w 1895 oraz z przekładu Petera Miklavca (Podravskega) na język słoweński, które to tłumaczenie ukazało się w Lublanie w 1904 roku. Rozpatrywany utwór Henryka Sienkiewicza jest opowieścią o miłości i małżeństwie Maryni i Stanisława Połanieckich, a także o perypetiach, przede wszystkim uczuciowych, ich

krewnych i przyjaciół (Szargot 2013). Na kartach utworu pojawia się obok pary głównych bohaterów szereg osób na bliższym i dalszym planie. Postaci te zostały przez twórcę obdarzone już na wstępie pewną charakterystyką barwną w zakresie koloru oczu, włosów, cery, a nawet preferowanych tonacji strojów. Ten lapidarny portret kolorystyczny towarzyszył postaciom w toku opowieści, służąc ich identyfikacji i charakterystyce (Handke 2007: 332). K. Handke w komparatystycznym studium poświęconym kolorystyce w twórczości H. Sienkiewicza i S. Żeromskiego (Handke 2007), w którym znaczącą część materiału stanowiły nazwy z *Rodziny Połanieckich* Henryka Sienkiewicza, łączy w analizie koncepcję pól barw (bieli, czerni, szarości, fioletu, błękitu, zieleni, żółci, czerwieni, brązu, złota i srebra) z czynnikiem frekwencji a także z analizą treściową polegającą na uwzględnieniu tego, jakie elementy świata przedstawionego są określane przez nazwy barwne. W tym opracowaniu wykorzystuję metodologię zastosowaną przez K. Handke (Handke 2007), jednak poczynione tam ustalenia wzbogacam o problem ekwiwalentu przekładowego danej nazwy. Zdając sobie sprawę z braku synonimii kontekstowej nazw *barwa* i *kolor* (Ampel-Rudolf 1994: 24) stosuję je tutaj wymiennie, korzystam z pojęcia pola wyrazowego barw (Seiffert 2009: 267). Celem podjętego badania jest odpowiedź na pytanie, jakiego rodzaju różnice między oryginałem a przekładem w zakresie ekwiwalencji nazw barw można zaobserwować. Metodologicznie są tu pomocne opracowania z zakresu problemów ekwiwalencji przekładowej (Lewicki 2017) szczególnie w przekładach polskiej literatury pięknej na język słoweński, jak nazwy kolorów (obok przydawek o innej semantyce) w prozie T. Konwickiego i jej słoweńskiej translacji (Ostromęcka-Frączak 1994). Konfrontacja leksyki kolorystycznej z opowieści o Maryni i Stachu Połanieckich ze słoweńskim przekładem została ograniczona do barwnej charakterystyki postaci, ponieważ nazwy barw posłużyły pisarzowi przede wszystkim do portretowania bohaterów, a w znacznie mniejszym stopniu do uplastycznienia opisów krajobrazu (Handke 2007: 323). W obecnym szkicu rozpatrywane są leksemy kolorystyczne określające sylwetki bohaterów, opisujących ich ciała (zwykle oczy, ręce, twarz) oraz stroje. Obecne opracowanie stawia sobie za cel odpowiedź na pytanie, w jaki sposób i w jakim stopniu słoweński tłumacz, współczesny polskiemu prozaikowi, zachował wierność wobec określeń kolorystycznych oryginału, a kiedy jego wybory translatoryczne modyfikują wyrażenia barwne znaczeniowo czy stylistycznie i przyczyniają się do tego, że fragmenty kreowanego świata barw w słoweńskiej wersji utworu różnią się od oryginału.

3 KSZTAŁT I FUNKCJE WYBRANYCH NAZW BARW – ORYGINAŁ I PRZEKŁAD

Podstawę materiałową stanowią nazwy kolorów wyekscerpowane z dwu tomów powieści *Rodzina Połanieckich* (Sienkiewicz 2016) (dalej SI i SII) oraz z trzech zeszytów przekładu P. Miklavca – Podravskega (dalej MI, MII, MIII). Badane

leksemy obejmują przede wszystkim przymiotniki, np. *biały, czarny, jasny, ciemny*, rzeczowniki, np. *biel, czerń* etc. Przymiotniki w materiale funkcjonują zwykle jako przydawki, np. *ciemne włosy, czarna czupryna; biała suknia, blada twarz* etc. Analizą objęto także czasowniki, w tym charakterystyczne inchoativa, np. *Zaczzerwienił się, poczerwieniał* etc. Leksemy barw na kartach powieści wchodzą w skład figur stylistycznych jak porównania, np. *biały jak mleko* (por. 3.1) (Tokarski 2004). Korzystając z modelu ze studium o kolorystyce w *RP* (Handke 2007) materiał podzielono na trzy klasy nazw barwnych: najczęstszych (3.1), o średniej frekwencji (3.2) i rzadkich (3.3). Oddzielnie zaprezentowano pasmo światłocienia (3.4).

- 3.1 Do najczęstszych kolorów w *Rodzinie Połanieckich* wykorzystanych przez pisarza do portretowania osób należą trzy: *biały, czarny* i *czerwony* (Handke 2007: 325) o najwyższej frekwencji również w *Trylogii* (Siekierska 1988a: 108). Ogląd odpowiednich kontekstów w słoweńskim przekładzie potwierdza częste w polu BIELI podobieństwo semantyczne i formalne wobec oryginału, por. *brzeżek drobnych i białych* zębów SII34 – *okrajci drobnih in belih* zob MII284; *począł ruszać swoimi białymi* wąsami SII145 – *torej je jel vihati bele brke* MIII125; *białą* suknię SI274 – *belo obleko* MII134; *ta biała* Marynia SI295 – *ta bela* Marica MII167. Do tworzenia wizerunków osób służy też kolor *jasny*, oddawany przez tłumacza przymiotnikiem *jasen* lub *svetel*. Dla 19 odnotowanych fraz z przymiotnikiem *jasny* w słoweńskiej wersji w trzech przykładach ta nazwa koloru uległa redukcji, w 6 oddana jest przez *jasen*, w 10 przez *svetel*, por. *jej jasne i spokojne czoło* SI29 – *njeno jasno in mirno čelo* MI40; *jasne* oczy SII306 – *jasne oči* MIII361; *jej jasne włosy* SII199 – *z njenimi svetlimi lasmi* MIII202. Ekwiwalent *svetel* pojawia się częściej przy opisach garderoby i dodatków, por. w *jasnym* paltocie SI131 – *v svetlem plašču* MI196; w *jasnej* wiosennej sukni SII353 – *v svetli pomladnji obleki* MIII432. Oba ekwiwalenty przymiotnika *jasny* znajdują się w sąsiednim kontekście, por. *W jasnych* toaletach, w *jasnych* kapeluszach SII80 – *V svetli* obleki, *v jasnem* klobuku MIII22; *jasnych* sukien, *jasnych* parasolek SI110 – *jasnih* sukenj, *svetlih* solnčnikov MI163. Pole bieli poszerzono o nazwy z subpola *blady*, por. *i w te blade* oczy SII131 – *in v te blede oči* MIII102. Utworzone od tego przymiotnika czasowniki i imiesłowy znajdują swoje odpowiedniki z właściwymi dla danego systemu prefiksami w słoweńskim przekładzie, por. *Po tygodniu twarz panny Maryni pobladła* z niewywczaśu i obawy SI157 – *Črez teden dni je Marici lice obledelo od bedenja* MI237; *Wówczas usta Maryni pobladły* SI47 – *Marici oblede ustnice ob teh besedah* MI68, por. przykład tłumaczenia polskich formacji prefiksalnych: *Po chwili przybladła* SII65 – *Za trenutek je obledela* MIII333; *Świrski [...] przybladł* nieco i wybuchnął SII264 – *Švirski [...] je nekoliko prebledel in potem izbruhnil* MIII301. Frazy zawierające określenie *blady* i formy pokrewne „oddają rozmaite stany emocjonalne bohaterów” (Handke 2007: 329), np. *tylko twarz ściągnęła się jej kurczowo i usta pobladły* SII 269 – *samo lice se ji je krčevito zategnilo in ustnice so obledele* MIII308. Przy przymiotniku wy-

rażającym bladość pojawiają się intensyfikujące porównania i paralelne konstrukcje w przykładzie, np. *Marynia [...] z twarzą bladą jak płótno* SI174 – *Marica [...] bleda kakor platno* MI265; *z twarzą zmienioną i bladą ze wzruszenia jak płótno* SII231 – *Lice mu je bilo blede od razvetosti kakor platno*. MIII250; *zrobilo się blade jak papier* SII88 – *je obledela kakor papir* MIII36. Tekst Sienkiewicza zawiera dla pola bieli konwencjonalne konstrukcje porównawcze (Tokarski 2004: 41) wykorzystujące utrwalone i umotywowane semantycznie skojarzenia barwne, por. *Stary szlachcic, o białych jak mleko wąsach* SII83 – *Stari plemič, z brki belimi kakor mleko* MIII26. Szczególna rola frazeologizmów z komponentami *bel* i *črn* została zilustrowana przez frazemy takie, jak *bel kot mleko* (Kržišnik 2018: 156) por. także (Ampel-Rudolf 1994: 64). Portrety bohaterów są często kreowane przez Sienkiewicza z udziałem nazwy *czarny* lub *ciemny*, wg badań K. Handke *czarny* występuje w *RP* 27 razy (Handke 2007: 329) por. *czarne wąsiki pana Pławickiego* SI111 – *črne brke* *gospoda Plavickęga* MI164; *z wesołymi czarnymi oczyma* SII8 – *Oči je imel črne, vesele* MII248. Leksem *ciemny* został w *RP* użyty 16 razy (Handke 2007: 329). W zestawieniu z *RPS* obok ekwiwalentu *temen*, np. *półkola jej ciemnych rzęs* SII174 – *polkrog njenih temnih trepalnic* MIII167, *czoło ocienione ciemnymi włosami* SI195 – *o čelu, zasenčenem s temnimi lasmi* MII14 odnotowano także *črn* (10 razy), np. *włosy miała ciemne* SI7 – *lase je imela črne* MI6; *A Polaniecki począł gładzić ręką jej ciemną główkę* SI316 – *Polaneški pa jo jame gladiti po črnih laseh* MII197; *rozczesywał palcami swoje ciemne baki* SI125 – *in svojih črnih brkov ni česal več kakor angleški lord* MI187. Trzecią z najczęściej poświadczonych nazw barw jest *czerwony* wraz z formami pokrewnymi, por. *Marynia, źle uczesana, z czerwonymi oczyma* SI180 – *Marica, slabo počesana, rdečih oči*, MI273. Pole CZERWIENI obejmuje szereg hiponimów leksemu *czerwony* (Ampel-Rudolf 1994: 82–83). Jedną z asocjacji, jakie wywołuje nazwa *czerwony* jest przyrównanie jej do barwy kwitnącego maku (Tokarski 2004: 149), por. *dziewki wiejskie, w czerwonych chustkach na głowie, podobne do kwitnących maków* SI18 – *važke deklice [...] z rdečimi robci na glavi, podobne cvetočemu maku* MI25. Poświadczone są derywaty czasownikowe od *czerwony*, por. *Zawilowski zacierwienił się nagle* SII334 – *Zavilovski se je zdajci zardel* MIII405; *Marynia zacierwieniła się i rzekła* SII293 – *Marica se zardi ter reče* MIII341. W polu CZERWIENI znajduje się przymiotnik *rumiany* i formacje od niego utworzone. Sygnalizuje emocje postaci, rzadziej stosowany jest tylko do malowania ich wizerunków, por. *ze swoją spokojną twarzą, zarumienioną nieco pod tchnieniem świeżych powiewów* SII80 – *s svojim mirnim licem, zardelim nekoliko od popiha svežęga vetra* MIII22; *zarumieniona przechadzką* SII186 — *ona pa je, vsa rdeča od izprehoda* MIII185; *nagle jednak zarumieniła się i wyszeptala* SII81 – *zdajci pa se je zardela in šepnila* MIII24. Przymiotnik *rumiany* tłumaczony jest także przez *roźnat*, por. *Stary szlachcic, o [...] rumianej cerze* SII83 – *Stari plemič [...] roźnate polti* MIII26. Stany emocjonalne i kondycja zdrowotna postaci jest ewokowana często przez rzeczownik *rumieniec* lub *rumieńce* pl. W słoweńskiej wersji odpowiada im nomen *rdečica*, por. *Zawilowski, [...] spostrzegł ze zdziwieniem*

jej **rumieńce** SII152 – Zavilovski [...] je začuden zapazil njeno **rdečico** MIII134; **Rumieńce** jej wzruszily go, SII153 – Njena **rdečica** ga je bila iznenadila, MIII136. Koloryt twarzy oddaje wyraz **wypieki** por. **wypieki** na twarzy SI125 – **rdečica** na licu MI187. Słoweńskim ekwiwalentem kontekstów z rzeczownikiem **wypieki** mogą być też kolokacje z przymiotnikiem **rudast**, np. *a twarz w **wypiekach*** SI163 – *a obličje **rudasto*** MI246; *z twarzą zamysłoną, na której **wypieki*** SII234 – *z zamišljenim licem, na katerem so kazali **rudasti madeži*** MIII256. W deskrypcjach stanów uczuciowych bohaterów uplastyczniając je przez środki językowe takie, jak *palać, płomień, zapłonąć, spłonić się, zapłonić się* pisarz sięgnął do prototypowego odniesienia barwy czerwonej do ognia (Tokarski 2004: 87). W analizowanym tłumaczeniu nazwom tym odpowiadają formacje pokrewne do słoweńskiego *rdeč*, np. *spłoniwszy się le-ciuchno, rzekła* SII107 – *gospodična pa se je lahno **zardela** in dejala* MIII65; *I aż zapłoniła się nieco – Tu se je nekoliko **zardela*** MII256. Jednak również słoweńska wersja poświadcza tłumaczenie przez czasownik *goreti* ‘płonąć’, np. przy obrazowaniu Maryni będącej „pod wpływem pocałunków narzeczonego” (Handke 2007: 330), por. *Oczy miała spuszczone, policzki **palające*** SI251 – *Oči je imela povešene, lice ji je **gorelo*** MII98. Eksplicytnie wyrażony związek między językowym obrazem rumieńca i płomienia w obu wersjach językowych ilustruje przykład: *Panna Ratkowska [...] po czole jej przeszedł **płomień**, potem **bladość** i znów **płomień***. SII229 – *Gospodična Ratkowska, [...] po obrazu jo je izpreletel **plamen**; nato je obledela pa se iznova **zardela***. MIII248. Ekwiwalentem metafory rumieńca *płomień* jest w przekładzie *plamen* i w sąsiednim kontekście czasownik *zardeti se*. Hiperbolizacja osiągnana przez kumulację środków barwnych w portretowaniu kolorytu twarzy bohaterów oddana jest również w przekładzie przez konstrukcję tautologiczną, por. *Wypieki na twarzy Maszki **zapłoneły silniej*** SI145 – *Rdečica na licu gospoda Maška se je še bolj **zardela*** MI219.

- 3.2 Kolory o nieco mniejszej reprezentacji w RP to na przykład z pola BŁĘKITU *niebieski* i *błękitny* – na bliskość semantyczną i kontekstową obu leksemów zwracano już uwagę (Tokarski 2004: 117; Kreisberg 2001: 67). Translatami tych nazw są, np. *na świeżą twarz i **niebieskie** oczy Maryni* SI139 – *na sveže lice in v **modre** oči* MI210; *Miała spokojne **niebieskie** oczy* SI241 – *Imela je mirne **modre** oči* MII81; *podniosła na niego swoje pogodne **niebieskie** oczy* SI282 – *Dvignila je k njemu svoje mirne, **modre** oči* MII145. Kolor *błękitny* tłumacz zastąpił przez *moder*: *Twarz miała przezroczystą [...] **błękitne** żyły przeglądały jej przez skórę na skroniach* SI211 – *Obličja je bila prozornega [...] **modre** žile so bile videti skozi kožo* MII38. Nazwa zmodyfikowana ze względu na „stopień nasycenia daną barwą” (Seiffert 2009: 274) to *ciemnoniebieski* przełożony jako *temnomoder*, por. *ciemnoniebieskiej sukni w białe kropki* SII186 – *temnomodri, belopikasti obleki* MIII185. Barwa mniej nasycona, jaśniejsza, bledsza nazywana bywa przez derywaty złożone, które otrzymują paralelną postać w tłumaczeniu, np. *swoje **bledoniebieskie** oczy* SI163 – *swoje **bledomodre** oči* MI247. Nazwy z pola FIOLETU „mają z reguły nikłą repre-

zencją w tekstach literackich” (Seiffert 2009: 273). Nieliczne przykłady zyskały wiernie tłumaczenie, por. *Myślał o fioletoowych oczach Maryni* SI118 – *Mislil je na vijoličaste oči Maričine* M I177; *fiolety biskupie* SI332 – *vijoličasta škofovska oprava* MII222. Kolor oczu bohaterki powieści określił Sienkiewicz również leksemem *fiołkowy*, któremu w badanych kontekstach odpowiada *fioletowy* por. *i nieco skośnych fiołkowych oczach* SI317 – *z očmi nekoliko poševnimi, vijoličastimi* MII 198; *Jej fiołkowe oczy* SII39 – *Njene vijoličaste oči so se jele tudi smejati* MII291. Eksplicytnie wyrażone odniesienie prototypowe do kwiatów w nazwie koloru *fiołków* uzyskało u Miklavca ten sam ekwiwalent, czyli *vijoličast*, np. *z jej chińskimi oczyma koloru fiołków* SI320 – *z njenimi kitajskimi očmi vijoličaste barve* MII205. Bliskość znaczeniowa obu nazw *fioletowy* i *fiołkowy* była już rozpatrywana (Ampel-Rudolf 1994: 139; Kreisberg 2001: 100). Barwa włosów Litki (Handke 2007: 325) określana jest nazwą koloru *plowy*, dość częstego w twórczości H. Sienkiewicza; w Trylogii leksem ten plasuje się na 16. miejscu pod względem częstości występowania (Siekierska 1988a: 108). W analizowanym materiale nazwę *plowy* tłumaczono najczęściej przez *rumen* por. *jakaś dziewczynka z plową czupryną* SI77 – *nekaka deklica z rumenimi lasmi* MI114; *Oto zdarzyło się, że jedno pasemko plowych, niezmiernie obfitych włosów Litki zostało na zewnątrz trumny*. SI176 – *Pripetilo se je, da je šop rumenih, kaj bujnih Litkinih las molel skozi krsto* MI267. Incydentalnie przymiotnik *plowy* określa włosy postaci męskiej – Gątownskiego i tłumaczony jest przez *rus*, np. *Przeciagnął ręką po swej plowej czuprynie* SI30 – *Pogladil si je z roko ruse lase* MI41. W tłumaczeniu pojawiają się także nazwy złożone *rumenolas* oraz *rusolas*, por. *począł gładzić lekko dłonią plową główkę* SI158 – *pa je jel lahno z dlanjo božati rumenolaso glavico* MI239; *pełna plowych głów chłopskich* SI21 – *polna rusolasih kmetiških glav* MI29. Tłumacz nie skorzystał tutaj ze słoweńskiego przymiotnika *plav*. Można zaryzykować tezę, że ekwiwalenty z komponentem *rus* odsyłają do barwy rudej, rdzawej wobec oryginalnego przymiotnika koloru *plowy*, który określa włosy jasne. Specjaliści od językowych wyrażen barwnych wskazują na związek *plowego* z polem ŻÓŁCI (Handke 2007: 321; Seiffert 2009: 272), podkreślając, że należy do barw, które „oznaczają żółtość niepełną, bladą, szarzałą” (Tokarski 2004: 165) ale zwrócono też uwagę na związek *szarości* i *żółci*, por. „żółtawy z odcieniem szarym” (Tokarski 2004: 171). Translacja metaforycznie użytego leksemu *plowy* przez *żolt* uwidacznia jego związek z polem ŻÓŁCI, por. *Tu w oczach Bukackiego mignął jakiś plowy odbłask odwagi i energii* SI339 – *Bukackemu se v očeh zalesketa nekaj žolt odsev poguma in energije* MII234. Przymiotnikowy leksem *smagły* określa koloryt cery bohaterów, por. *Będąc z pochodzenia Tatarem i człowiekiem smagłym* SI294 – *Ker je bil tatarskega rodu in zagorele polti* MII165; *W białym krawacie, przy swej smagłej cerze, był tak zabójczo piękny* SII134 – *V belem ovratniku je bil ob zagoreli polti tako nenavadno lep* MIII107. W polu SZAROŚCI leksem *szary* denotujący barwę oczu przetłumaczono z udziałem *siv*, por. *swymi niewyraźnymi szarymi oczyma* SII166 – *s svojimi sivimi, brezizraznimi očmi* MIII154. Natomiast *szary* odnoszący się do „różnych

elementów ubioru postaci” (Handke 2007: 325) w analizowanym przekładzie zastępowany jest przez *sivkast*, por. *Ona, przybrana w szarą suknię* SII17 – *Ona je imela na sebi sivkasto obleko* MII259. Jednak opis stroju Bukackiego: *kraciaste szare ubranie* SI301 przybrał w translacji kształt: *v kratko, sivo obleko* MII175. K. Handke zaliczyła leksem *różowy* do pola CZERWIENI (Handke 2007: 321). Nazwa *różowy* bywa zaliczana do kolorów uzupełniających skalę podstawową i stanowi wówczas samodzielną nazwę kolorystyczną, będącą hiperonimem wobec innych nazw (Ampel-Rudolf 1994: 132–134). Kolor *różowy* oddano w translacji przy pomocy *rožen*, np. *A ona, zbliżywszy się, oparła [...] swój różowy nosk o jego policzek* SII353 – *Ona je stopila k njemu, oprla [...] svoj rožni nosk ob njegovu lice* MIII432 albo *rožnat*, np. *W różowej, perkalowej sukni* SI16 – *V rožnatem perkalastem krilu* MI21. Związek między różowym a czerwonym ukazuje m. in. wybór ekwiwalentów przekładowych, por. *o jej twarzy, zaróżowionej porannym chłodem* SI118 – *na njeno ličece, zardelo od jutranjega hlada* MI177; *w różowej sukience* SI77 – *v rdečkastem krilcu* MI114.

- 3.3 Wśród nazw kolorystycznych w RP są również rzadkie, okazjonalne, w tym te, których nazwa odsyła do prototypu danego koloru. Między najrzadziej odnotowanymi nazwami kolorów znajdują się poświadczenia z różnych pól barwnych. Pole ŻÓŁCI reprezentuje *żółty* z translatem *rumen*, np. *czerwonych i żółtych chustek* SI21 – *rdečih in rumenih robcev* MI29, a także *pożółkły* z odpowiednikiem *žolt*, por. *twarz chuda, pożółkła i jakby wiele starsza* SII338 – *Njegovo shujšano lice je bilo videti [...] nekamo žolto in dokaj starejše* MIII410. Nazwa koloru *pożółkły* wywiedziona jest od czasownika rezultatywnego *pożółknąć* (Kreisberg 2001: 137). Tłumacz wybrał tu odrębny leksem koloru *žolt*. Do pola SZAROŚCI należy *stalowy*, która „jest jak kolor stali” (Ampel-Rudolf 1994: 126) i odsyła do jej metalicznego połysku (Tokarski 2004: 144); ten sam badacz pyta „Czy *stalowy* [...] w języku konceptualizowany jest jako kolor bliższy barwie *szarej* czy też *niebieskiej*?” (Tokarski 2004: 63). W analizowanym przekładzie występuje formacja złożona, derywowana od dwu podstaw łącząc znaczenie bycia zimnym z barwą stali, por. *podniosła nagle swe stalowe, zimne oczy* SII147 – *V tem je gospodična Helena Zavilovska, [...] zdajci dvignila jeklenomrzle oči* MIII127 czy też fraza, w której mistrzowski stylista polski expressis verbis sięgnął po asocjację z połyskiem stali, a oddaje to wiernie przekład, por. *a oczy jego poczęły rzucać zimne stalowe blaski* SI145 – *iz oči pa mu je jel švigati hladen, jeklen lesk* MI219. Jeden raz odnotowano nazwę koloru *siny* (Handke 2007: 324), „x jest siny = kolor x jest niebieski, niebieski kolor x jest trochę fioletowy, niebieskofioletowy [...] trochę szary” (Ampel-Rudolf 1994: 97). Usytuowanie polskiej nazwy *siny* w polu wyrazowym między szarością a niebieskością dobrze oddaje słoweński przekład z czasownikiem *zmodreti*, por. *A na twarzy Maszki wypieki powiększyły się i stały się sine od mrozu* SI232 – *Rdečica na Maškovem licu se je bila povečala in je na mrazu nekamo zmodrela* MII68. W polu CZERWIENI odnotowano nazwę *purpu-*

ra (Handke 2007: 321, 328) oddaną w przekładzie przez leksem *škrlat*: **purpury kardynalskie** SI332 – **škrlat kardinalov** MII222. Powieściowy kontekst z nazwą *purpura* wskazuje na to, że barwa ta „była kiedyś kolorem monarchów” (Evans 2019: 136). Bliskoznaczny odpowiednik *škrlat* wpisuje się również w konotacje barwne majestatyczności (Tokarski 2004: 155), na temat synonimiczności wykładników kolorów *purpura* i *szkarlat* w polszczyźnie por. (Ampel-Rudolf 1994: 88). Badacze wiążą nazwę *popielaty* z polem SZAROŚCI, umieszczają ją w wyrazowym polu barwnym między *szarym* a *niebieskim* (Ampel-Rudolf 1994: 124), wskazują na związek z popiołem i konotacjami z nazwą *popiół* (Tokarski 2004: 74). Ta nazwa koloru rzadko pojawia się w pismach Sienkiewicza, por. „*popielaty warkocz*” w korespondencji rodzinnej (Mariak 2014: 137). Egzemplifikacja w badanym materiale ogranicza się do dwóch przykładów. Pierwszy w słoweńskim tłumaczeniu uzyskuje kształt przymiotnika *pepelnast* derywowanego od rzeczownika *pepel* i wyrażającego podobieństwo do denotatu (Toporišič 2000: 200), por. **popielatą suknię** SII23 – **obleko pepelnaste barve** MII268. Interesujący jest natomiast drugi translat *plav* określający jasną/blond barwę włosów i sytuujący tę słoweńską nazwę w pobliżu pola ŻÓŁCI i odcienia *bladożółtego* por. *zdejmując kapelusze ze swych popielatych włosów* SII186 – *ona pa je [...] snemala klobuk s plavih las* MIII185. Do bardzo rzadkich nazw w RP należy wiernie przełożony *zielony* z pola ZIELENI, np. *swoje zielone, wykute jakby z kamienia i pozbawione blasku oczy* SI243 – *s svojimi zelenimi očmi, kakor izklesanimi iz kamena* MII85. Niewielka jest dystrybucja leksemów barwnych z pola SREBRA i ŻŁOTA. Nieco liczniejsze są derywaty od przymiotnika *złoty* o znaczeniu osłabionej intensywności cechy por. 4. 2. Kolor *srebrny* pełni funkcję eleganckiego i eufemistycznego synonimu *siwego*, np. *Polaniecki [...] pierwszy raz dostrzegł kilka srebrnych nitek w jej jasnych włosach* SII295 – *Ko jo je Polaneški pogledal pri luči, je sedaj prvič zapazil nekoliko srebrnih niti v njenih svetlih laseh* MIII344. Barwa *złota* w deskrypcjach bohaterów służy nazwaniu denotatów o takiej właśnie kolorystyce, por. *ze złotymi binoklami* SII308 – *in z zlatim binokljem* MIII364. Percepcja atrybutów urody (Pietrzak 2004: 31) kobiecych bohatererek ewokuje użycie nazwy oznaczającej odcień bieli (Handke 2007: 321, 324) odznaczającej się połyskiem, czyli *perłowy*, por. *Zauważył teraz, że panna Ratkowska ma ładną szyję, z perłowymi tonami koło uszu* SII217 – *da ima gospodična Ratkowska lep vrat z biserničnimi barvami okrog ušes* MIII231. W obu wersjach językowych występuje tu określenie koloru „jak kolor pereł” (Ampel-Rudolf 1994: 66). *Perłowy* to przykład nazwy barwy niepodstawowej, która w opisie leksykograficznym może sprawiać trudności, a jej zawartość semantyczną można oddać jako *srebrzystobiały* lub sparafrazować: „x jest perłowy [...] x jest lśniący biały” (Ampel-Rudolf 1994: 64), a interpretacja znaczenia poprzez odniesienie do budowy słowotwórczej przymiotnika *perłowy* utworzonego od rzeczownika *perła* modyfikuje „fizyczno-perceptualne właściwości barwy” (Tokarski 2004: 63) wskazując na charakterystyczny dla pereł połysk i subtelność tej barwy. Podobieństwo do wosku, fundujące budowę

morfologiczną nazwy barwy *woskowej*, odsyła do sekundarnej referencji prototypowej (Tokarski 2004: 165). Semantyka leksykalna umiejscawia tę barwę w polu wyrazowym *ŽÓLCI* z modyfikacją, według której jest to barwa bladeżółta, określająca obiekty przejrzyste, do czego odwołał się Sienkiewicz malując wygląd dłoni jednej ze swych bohaterki (Handke 2007: 324), por. *Połaniecki [...] patrzył tylko na delikatne, jakby **woskowe**, ręce pani Emilii* SI212 – *zrl je le na nežne, **kakor iz voska** narejene roke gospe Emilije* MII39. Porównanie kolorytu postaci do barwy wosku ilustruje również następująca fraza i jej przekład: *Jej bladeść, która w tym czerwonym półmroku wydawała się **jak woskowa*** SI165 – *Njena bledica, ki je bila v tem rudastem polsvitu videta **nekako voščena*** MI250. Rzadką egzemplifikację w tekście ma nazwa koloru *liliowy*, por. *liliowe tony na jej twarzy* SII67 – *Ugledavši nekoč **lilijsko** barvo na njenem licu* MIII5. Dwie translacje zawierają konstrukcje porównawcze z komparansem *lilija*, por. *bo twarz jej miała tony po prostu **liliowe*** SII42 – *njeno obličje je bilo belo **kakor lilija*** MII295; *Pleć jej, [...] i jeszcze więcej **liliowa*** SII327 – *Njena polt, [...] in **podobnejša lilijam*** MIII394. O podwójnej asocjacji przymiotnika *liliowy*, który kojarzy się z *białą* a także z kolorem *jasnofioletowym* już pisano (Tokarski 2004: 185): „Jeszcze w XIX wieku była ona synonimem *bieli* [...] we współczesnej polszczyźnie [...] barwy chromatycznej, jasnofioletowej”. W języku polskim istnieje konstrukcja porównawcza *biały jak lilia*, paralelna *bel kot lilija* występuje w języku słoweńskim (Kržišnik 2018: 156). W badaniach językoznawczych współczesnego pola barw *liliowy* klasyfikowany jest jako hiponim i odcień *fioletu* (Ampel-Rudolf 1994: 139). W kulturowych i historycznych rozważaniach o barwie *liliowej* pisano łącząc ją z *fioletem* i *purpurą*, a czas szczególnej fascynacji tym kolorem i modą na niego przypadł na drugą połowę dziewiętnastego wieku, epokę wiktoriańską, którą nazywano też „*liliową epoką*” (Evans 2019: 143). Badane konteksty z powieści i przekładu wskazują na obie interpretacje barwy *liliowej* (związek z *białą* lub *fioletem*). W polu *FIOLETU* przedstawiano ten kolor w badaniach nad kolorystyką w tekstach Sienkiewicza (Handke 2007: 321; Seiffert 2009: 273; Mariak 2014: 136) choć bywa też definiowany jako *biały* por. „*liliowy ‘biały’*” (Mariak 2014: 134–135). Utworzona na zasadzie podobieństwa nazwa *porcelanowy* jest wiernie oddana w przekładzie wraz z wykładnikiem podobieństwa, por. *cerze aż zbyt pięknej, bo niemal **porcelanowej*** SII28 – *s prelepo poltjo, skoro **porcelanaste** barve* MII276. Motywacji dla użycia przez pisarza przymiotnika *porcelanowy* w deskrypcji powieściowej heroiny dopatrywano się w skojarzeniu z idealną, alabastrową barwą cery i dziewiętnastowieczną modą na chińskie figurki z porcelany (Szargot 2013: 76). Kolor *wiśniowy* językoznawcy kwalifikują w polu wyrazowym barw w kręgu *CZERWIENI* podkreślając formalnie wyrażone odniesienie do kolorów owoców wiśni i wpisując tę nazwę barwną w serię nazw roślinnych odsyłających do kwiatów i owoców (Tokarski 2004: 148). Portret powieściowej bohaterki – Anety Osnowskiej nasycony jest barwami z pola *FIOLETU* i z pogranicza *FIOLETU* i *CZERWIENI*. Tłumacz dla nazwy *wiśniowy* wybrał raz odpo-

wiednik – konstrukcję porównawczą z uwypuklonym związkiem z kolorem *czerwonym*, a w drugim przypadku wykorzystał przymiotnik o podobnej do nazwy polskiej motywacji słowotwórczej *črešnjev*, por. **wišniowych ustach** SI317 – *z ustnicami rdečimi kakor črešnje; gdyby nie posiadała tak fiołkowych oczu i tak wiśniowych ust* SI335 – *in ko ne bi imela tako vijoličastih oči in tako črešnjevih ustnic* MI226. Do nazw bardzo rzadkich należą jeszcze *tycjanowski* nazwa barwna od antroponimu *Tycjan* – nazwiska malarza, przetłumaczona przy pomocy paralelnego przymiotnika, por. *Pańska narzeczona ma tycjanowskie włosy...* SII118 – *Vaša nevesta ima Ticianove lase ...* MIII84. Kulturowa nazwa barwy *tycjanowski* może być grupowana wokół centrum CZERWIENI (Handke 2007: 321; Mariak 2014: 135) a występuje zwykle w ustalonych związkach wyrazowych jak *tycjanowskie włosy* na określenie włosów ognistorudego koloru. Za okazjonalizm można uznać nazwę barwy *irys* o postaci tożsamej z rzeczownikiem z pola wyrazowego nazw kwiatów, która w przekładzie Miklavca uzyskała kształt przymiotnika relacyjnego *perunikov*, por. *suknię koloru irys* SI325 – *svilnato obleko perunikove barve* MII212. Nazwa kolorystyczna *irys* została przyporządkowana do pola FIOLETU (Handke 2007: 321; Mariak 2014: 136).

- 3.4 Pasma ŚWIATŁOCIENIA metaforycznie ukazuje stany uczuciowe bohaterów, a reprezentują ją przede wszystkim nazwy odpowiadające zjawisku rozjaśnienia i blasku, mniejsza jest liczba wyrazów nazywających cień (Handke 2007: 330), co potwierdza tezę o afirmującej postawie H. Sienkiewicza odzwierciedlonej przy wyborze leksyki z opozycji jasność – ciemność (Mariak 2014: 134). Do tej grupy należą czasownikowe i wywiedzione od nich formy i konstrukcje analityczne związane ze *światłem*, por. konstrukcję porównawczą z metaforą światła: *Z oczu, z ust, ze zdrobniałej po chorobie twarzy było jakby światło* SII327 – *Iz oči, iz ust, iz obličja tako zdrobnelega po bolezni, se je žarilo kot nekaka svetloba* MIII394. W tej klasie są frazy z przymiotnikiem *jasny*, ale nie funkcjonują jako nazwy stałej atrybucji, ale przymiotnikowe wyrażenia zmiany świetlnej odmalowującej stan psychiczny bohatera, por. *ale zarazem twarz jej stała się jasna* SII65 – *Za trenutek je obledela, toda obenem se ji je razjasnilo obličje* MII333 – odpowiednikiem przekładowym jest czasownik derywowany od wieloznacznego przymiotnika *jasen* (Zatorska 2013: 98) – *razjasniti se; lecz Marynia oderwała głowę od jego ramienia i podnosząc na niego oczy, zarazem mokre i jasne* SII349 – *toda Marica je odtegnila od njegove rame svojo glavo, dvignila k njemu vlažne, toda obenem jasne oči* MIII425. Obraz twarzy jasnej ze szczęścia został dodatkowo wzmocniony przez porównanie, por. *Ona zaś, przytuliwszy się do niego, pytała z twarzą jasną od szczęścia, jak słońce* SII330 – *Ona se je pritisnila k njemu in ga vprašala z licem, jasnim od sreče kakor solnce* MIII398. Odnaleźć można tu kilka derywatów czasownikowych od przymiotnika *jasny*, a odpowiadają im analogiczne verba słoweńskie, por. *Pani Marynia [...] bo rada była, że rozjaśniła twarz męża* SII157 – *Gospa Marica [...] zakaj bila je vesela, da se je soprogu razjasnilo oblič-*

je MIII142; *Na samą tę myśl jej śliczna słodka twarz rozjaśniła się wielką radością* SI76 – *Pri tem pomisleku se je njeno lepo, sladko ličece razjasnilo od veselja* MI113. Fraza z czasownikiem *pojasnien* została przetłumaczona przez parafrazę z przymiotnikami w stopniu wyższym, por. *zarost na twarzy pojaśniał i lśnił się jak jedwab* SII201 – *po čemer so postale oči še izraznejše, zobje bolj beli, brki svetlejši in jasnejši od svile* MIII208. Zdanie z przekładu inkorporuje frazę *lśnił się jak jedwab* pozostawiając część komparacji *od svile*. Polskie *rozjaśnić się* w translacji zastąpił czasownik *ozariti*, por. *Maryni twarz rozjaśniła się uśmiechem* SII48 – *Maričino lice ozari smeh* MII306. W funkcji sygnalizatorów uczuć pozytywnych spotykamy też imiesłow, por. *Po chwili podniosła jednak swoją słodką twarzyczkę rozjaśnioną uśmiechem* SI158 – *Trenutek potem pa je dvignila nežno lice, razjasnjeno od smeha* MI239, niektórym przykładom participiów w przekładzie odpowiada przymiotnik, por. *I nagle podniósł rozjaśnioną twarz* SI45 – *Zdajci pa dvigne svoje jasno lice* MI65. Jednostki *rozpromieniać się, rozpromienić się* zastępuje w słoweńskiej wersji *razjasniti se*, por. *Jemu zaś rozpromieniła się cała twarz* SII74 – *Njemu se razjasni obličje* MIII14; *albowiem poczęła się uśmiechać, rozpromieniać*, SII327 – *zakaj lice se ji je razjasnilo, jela se je smehljati* MIII394; *Twarz Maryni rozpromieniła się w jednej chwili* SII131 – *Maričino lice se hipoma razjasni* MIII102. Jako jeden z odpowiedników omawianego czasownika tłumacz przyjął *zalesketati se* ‘zabłysnąć, zabłyszcząć’ (Ostromęcka-Frażczak – Pretnar 1996: 586) – *verbum eksponujące błysk lub blask rozpromienionych oczu*, por. *a na każde wspomnienie o pannie Ratkowskiej rozpromienia się w oczach* SII314 – *in da se mu ob vsakem spominu na gospodično Ratkovsko zaleskečejo oči* MIII374. Imiesłów *rozpromieniony* jest tłumaczony z udziałem participium *razjasnjen* ale też przez adiektywum *jasny*, por. z *rozpromienionym* *wzrokiem, szczęśliwa* SI269 – z *razjasnjenim* *pogledom, srečna* MIII126; *Z rozpromienionej jego twarzy widać było*, SII303 – *Z jasnega njegovega lica je bilo videti*, MIII357; *z twarzą jakoś dziwnie rozpromienioną, choć poważną* SII347 – *in sicer tako čudno jasnega, dasi resnega lica* MIII423. Różne emocje postaci uplastycznione i wzmocnione są przez czasowniki i formy odczasownikowe związane ze światłem, por. *Wówczas usta Maryni pobladły, w oczach zaświeciły łzy oburzenia* SI47 – *Marici oblede ustnice ob teh besedah in v očeh se ji prikažejo solze* MI68; *jego świecące żądzą oczy* SII167 – *njegove oči goreče, od strasti* MIII15. W pierwszym z podanych przykładów translatem źródłowej formy *zaświecić* jest czasownik z nnej grupy. Określenia światłocienia w obu językach są wzbogacone przez figurę porównania, np. *przybrana w szarą suknię, która w blasku miesięcznym lśniła jak stal* SI323 – *oblečena v sivkasto suktnjo, ki se je v mesečni zarji lesketala kakor jeklo* MII209. Zarówno oryginał jak i przekład poświadczają podkreślenie blasku oczu jednego z bohaterów przez przydawki *stalowy* i *zimny*, por. *Niebieskie jego oczy [...] zwykły stalowy i zimny blask* SI125 – *Njegove modre oči [...] navadni jekleni in hladni lesk* MI187. Część wrażeń świetlnych z klasy światłocienia ewokujących mrok i ciemność obrazuje przykład z czasownikiem *pociemnieć* vs

otemneti, por. *lecz jej oczy pociemniały na chwilę jakby z bólu i gniewu* SI103 – *Toda njene oči so za trenutek otemnele kakor od bolesti in jeze* MI152. Określenie *chmurnych* oczu zostało adekwatnie przetłumaczone, por. *chmurne* *oczy panny Ratkowskiej* SII205 – *mračne oči gospodične Ratkove* MIII214.

4 WYBRANE PROBLEMY PRZEKŁADU BADANYCH NAZW BARW NA JĘZYK SŁOWEŃSKI

- 4.1 Wśród odmienności przekładowych nazywanych też transformacjami przekładowymi (Lewicki 2017) odnotowano niewielkie przesunięcie znaczeniowe o charakterze aproksymacji. Występuje ono przy przekładzie określenia *ciemny* jako *črn*, np. *ciemne* *włosy poruszane powiewem w ogrodzie* SI69 – *ter črnih las, ki jih je bil razpihaval veter na vrtu* MI103; *ciemne* *włosy wyglądające spod kapelusza* SII307 – *njene črne lase, pokrite s klobukom* MIII362. Różnice między znaczeniem nazw barw achromatycznych bieli, szarości i czerni można w odniesieniu do barwy czarnej, szarej rozpatrywać ze względu na stopień nasycenia barwy czernią (Seiffert 2009: 69). Sądzę, że taka różnica występuje przy ekwiwalencji nazwy *ciemny* przez *črn*. Dość szeroka jest dystrybucja przymiotnika *jasen* w przekładzie, który pojawia się w miejscu rozmaitych formacji czasownikowych por. 3.4, a także przymiotników rozpatrywanych wśród nazw z kręgu światłocienia, jak *światlisty*, por. *żrenice były światliste* SII126 – *zenice so bile jasne* MIII95. Przymiotnik *jasny* obecny w hiperbolizującym połączeniu *jasny blondyn* zastąpiono w przekładzie leksemem *ponosen* z innego pola wyrazowego, por. *twarzą jasnego blondyna* SI317 – *z licem ponosnega blondina* MIII198. Wybór translatorski polega czasem na zastąpieniu przymiotnika asocjacji barwnych z kręgu światłocienia *chmurny* przez przymiotnik z innej klasy znaczeniowej *otožen* ‘smętny, smutny, żałosny’ (Ostromięcka-Frączak – Pretnar 1996: 291) a taki ekwiwalent jest semantycznie uzasadniony, por. *podnosiła na niego od czasu do czasu swoje chmurne* *oczy* SI78 – *je dvigala časih k njemu svoje otožne oči* MI115. Zanotowano nieznaczne przesunięcie znaczeniowe polegające na tym, że zamiast oryginalnej nazwy *pašowy* z pola leksykalnego CZERWIENI do centrum tego pola (Ampel-Rudolf 1994: 86; Tokarski 2004: 153; Seiffert 2009: 270) przez wybór translatu *rdeč*, por. *pašowy zaś gwoździak przy czarnej żakietce* SI106 – *rdeč nageljček na črni suknji* MI157. Językoznawcze badania nad kolorami kwalifikują *pašowy* jako hiponim nazwy *czzerwony* (Ampel-Rudolf 1994: 86). Leksem *czzerwony* użyty został przez pisarza wobec tożsamego denotatu świata powieściowego „Pławicki [...] z *czzerwonym* gwoździakiem” (Handke 2007: 328). Transformacje przekładowe mogą polegać na zmianie formalnej przy zachowaniu tożsamości lub znacznej bliskości znaczeniowej. Tego typu odmienności są obecne np. przy przekładzie: *Pani Aneta, spostrzegłszy zarumienione policzki panny Castelli* SII 85 – *Gospa Anica, ugledavši rdeče lice* MIII33, w którym oryginalnej formacji imiesłowowej odpowiada przymiotnik, podobnie: *owe zaczerwienione częstokroć* *oczy* SII104 – *te oči*

tako pogostoma **rdeče** MIII61. Syntetycznemu czasownikowi w wersji Sienkiewicza tłumacz przeciwstawił przenośną, choć konwencjonalną, konstrukcję analityczną, por. *ale się przy tym **zaczzerwienił** SII7 – pri tem pa **ga je oblila rdečica** MII246*. Różnica semantyczna między oryginałem a przekładem manifestuje się również przez zmianę formalną, np. *stalowe, **zimne** oczy – **jeklenomrzle** oči* (por. 3.3). Zauważono wyjątkową dla przeprowadzonych badań transformację antonimiczną. Nazwa koloru *czarny* została błędnie przełożona przez słoweński leksem *rdečkast* por. *jakaś dziewczynka z płową czupryną, w różowej sukience i w **czarnych** pończoszках SI77 – nekaka deklica z rumenimi lasmi v rdečkastem krilcu in v **rdečkastih** nogavicah* MII14.

- 4.2 Różnice między powieścią a jej przekładem uwidaczniają się przy kategorii intensywności modyfikującej nazwy barw. Materiał poświadcza też podobieństwa i zachowanie zwiększonej intensywności danej nazwy w przekładzie, por. z *niezmiernie delikatnym, **bielszym** niż reszta twarzy czołem SII8 – in čelo neizrečno nežno, **bolj belo** nego drugo obličje* MII248; *jej twarz [...] wyglądała jeszcze **czwieńsza**, niż była rzeczywiście SI296 – še **bolj rdeče**, nego je bilo res* MII167. Oprócz wykładników morfologicznych zwiększona intensywność koloru może być sygnalizowana przez inne komponenty leksykalne i przez porównania, por. *cerze **nadzwyczaj smagłej** i czuprynie **tak czarnej, jakby był Włochem** SI308 – **nenavadno zagorele polti in tako črnih las, kakor bi bil Italijan** MII185*. Nazwy kolorystyczne o zwiększonej intensywności mogą przyjmować interesującą formę w przekładzie, por. *Oczy jej wydawały się **blekitniejsze** niż zwykle SII34 – Njene oči so se mu zdele **bolj višnjevkaste** nego sicer*, MII284. Analiza ukazuje neutralizację wykładników zwiększonej intensywności danego koloru. Może jej towarzyszyć transformacja od nazwy złożonej w oryginale do prostej w tłumaczeniu. Derywaty jak *ciemnoniebieski: Przypomnił sobie [...] jej **ciemnoniebieskie** oczy* SI11-12 – *Spominjal se je [...] njenih **sinjih** oči* MII12 mogą w tłumaczeniu przyjmować postać bazową, neutralną pod względem intensywności por. *sinji*. Osłabiona intensywność jest w obu wersjach językowych odzwierciedlana przez wykładniki słowotwórcze przymiotników koloru, por. *Przezroczysta jej twarz przybierała teraz czasem odcień **blekitnawy** SII317 – Prozorno njeno lice je dobilo časih nekake **modrikaste** pege* MIII379, może być też wnoszona przez wykładniki w postaci oddzielnych leksemów, por. z *wargami **prawie czarnymi** SII269 – s skoro črnimi ustnicami* MIII308. Morfologicznie zakodowana w budowie leksemu *żółtawy* mniejsza intensywność zostaje oddana także w wersji przełożonej por. *trochę **żółtawa** SII130 – le nekoliko **žoltaste** barve* MIII101. Wcześniejsze badania nad przekładem polskiej prozy (Ostromęcka-Frączak 1994: 84) wykazowały możliwe różnice między językiem polskim i słoweńskim w preferencjach w zakresie wyrażania intensywności koloru. W danych z *RPS* wyraźnie obecna jest neutralizacja zmniejszonej intensywności cechy przy przekładzie leksemu *żółtawy* często przy pomocy formy przymiotnika w stopniu równym *zlat*, por. *Panna Line-*

ta była prawie zupełną pięknością, o [...] **złotawych** włosach SII28 – *Gospodična Lineta je bila skoro dovršena krasotica*, [...] z **zlatimi** lasmi MII276; na **złotawych** włosach i sennych powiekach Castelki SII62 – na **zlatih** laseh in sanjavih očeh gospodične Castellijeve MII327; tylko całował jej **złotawe** włosy SII109 – *nego je samo poljubljal njene złate lase* MIII69; podnosząc w górę swoje **złotawe** brwi SII81 – *dvigajoč svoje złate obrvi* MIII24; **złotawą** główkę SII107 – *zlato glavico* MIII66.

- 4.3 Ogląd translacji nazw barwnych ujawnił znane w przekładoznawstwie pojęcie opuszczenia, czyli braku w tekście w języku docelowym odpowiednika danego fragmentu z tekstu źródłowego. Transformacje tego rodzaju polegające na redukcji (Lewicki 2017: 204) obecne są w badanym materiale incydentalnie, np. *a przy rozczesywaniu jasných bokobrodów palcami* SI65 – *razčesavajoč s prsti svoje brke* MI94; *Tymczasem w sali restauracyjnej ujrzał nagle jasny kraciasty pidżak Bukackiego* SI95 – *V tem ugleda v restavracijski dvorani zdajci vrhnjo suknjo Bukackega* MI141. Odnotowano też zjawisko odwrotne, czyli dodanie przez tłumacza doprecyzowującego elementu. Zmiana ta kwalifikowana jest jako jeden z rodzajów transformacji strukturalnej (Lewicki 2017: 200). Pisarz ukazał twarz Maszki w scenie pojedynku następująco: *Policzki jego cale były w plamach* SI233, gdy w przekładzie nieobecna w oryginale nazwa koloru została uzupełniona: *Njegovo lice so pokrivalo rdeče lise* MII70.

5 WNIOSKI

Zanalizowany materiał nazw barw wyekscerpowanych z *RP* i słoweńskiej translacji *RPS* pozwolił na wyciągnięcie wniosku o adekwatnym w większości przypadków przekładzie leksyki barwnej przez P. Miklavca. Zaznaczyć jednak należy, że analizowany przekład to tekst stary, dokumentujący język z początku ubiegłego wieku i niektóre z rozwiązań wybranych przez tłumacza dokumentują archaiczny stan języka słoweńskiego wobec dzisiejszych norm. Badanie ma wartość ze względu na uchwycenie świadectwa stylistycznego i gramatycznego języka słoweńskiego z tamtego okresu. Odmienności przekładowe stanowią zwykle niewielkie przesunięcia o charakterze aproksymacji. Zaobserwowane nieliczne transformacje przekładowe, w wyniku których leksem z pola barw zastąpiony został wyrazem z zupełnie innego pola wyrazowego. Większe różnice dotyczą przekładu nazw z zaznaczoną kategorią intensywności cechy. Jako rzadkie odnotowano zjawisko usunięcia danego elementu w przekładzie. Bardzo rzadko ujawniono przekład antonimiczny.

LITERATURA

- Ampel-Rudolf 1994** = Mirosława Ampel-Rudolf, *Kolory: z badań leksykalnych i składniowo-semantycznych języka polskiego*, Rzeszów: Wydawnictwo WSP w Rzeszowie, 1994.
- Evans 2019** = Gavin Evans, *Historia kolorów: tajemniczy świat barw*, przeł. W. Jeżewski, Warszawa: Bellona, 2019.
- Handke 2007** = Kwiryna Handke, Henryk Sienkiewicz i Stefan Żeromski jako koloryści, [w:] *Henryk Sienkiewicz w kulturze polskiej*, red. K. Stępnik – T. Bujnicki, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2007 (Obrazy kultury polskiej), 319–336.
- Kreisberg 2001** = Alina Kreisberg, *Le storie colorate*, Pescara: Edizioni Tracce, 2001.
- Kržišnik 2018** = Erika Kržišnik, Črno-belo v slovenski frazeologiji, *Zbornik filozofickej fakulty Univerzity Komenského: philologica* 77 (2018), 152–161.
- Lewicki 2017** = Roman Lewicki, *Zagadnienia lingwistyki przekładu*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2017.
- MI** = Henryk Sienkiewicz, *Rodbina Polaneških I*, po poljskem izvirniku poslovenil Podravski, Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg, 1904.
- MII** = Henryk Sienkiewicz, *Rodbina Polaneških II*, po poljskem izvirniku poslovenil Podravski, Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg, 1904.
- MIII** = Henryk Sienkiewicz, *Rodbina Polaneških III*, po poljskem izvirniku poslovenil Podravski, Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg, 1904.
- Mariak 2014** = Leonarda Mariak, Funkcje barw w listach Henryka Sienkiewicza do członków rodziny, *Studia językoznawcze: synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny* 13 (2014), 127–155.
- Ostromięcka-Frączak 1994** = Bożena Ostromięcka-Frączak, Transformacje translatorskie polskich przydawek na język słoweński (na podstawie przekładu Kroniki wypadków miłosnych T. Konwickiego), *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN* 39 (1994), 81–87.
- Ostromięcka-Frączak – Pretnar 1996** = Bożena Ostromięcka-Frączak – Tone Pretnar, *Slovensko-polski slovar = Słownik słoweński-polski*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1996.
- Pietrzak 2004** = Magdalena Pietrzak, *Językowe środki kreowania postaci w twórczości historycznej Henryka Sienkiewicza*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2004.
- SI** = Henryk Sienkiewicz, *Rodzina Polanieckich 1*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2016.
- SII** = Henryk Sienkiewicz, *Rodzina Polanieckich 2*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2016.
- Seiffert 2009** = Irena Seiffert, Barwy Afryki w utworach Henryka Sienkiewicza, [w:] *Język pisarzy jako problem lingwistyki* 2, red. Tomasz Korpysz – Anna Kozłowska, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2009, 265–285.
- Siekierska 1988a** = Krystyna Siekierska, Nazwy barw w *Trylogii* Henryka Sienkiewicza, *Poradnik Językowy* 1988, z. 2, 106–119.
- Siekierska 1988b** = Krystyna Siekierska, Kolorystyczna charakterystyka postaci *Trylogii* Henryka Sienkiewicza, *Poradnik Językowy* 1988, z. 3, 177–193.
- Siekierska 1988c** = Krystyna Siekierska, Barwy przyrody w *Trylogii* Henryka Sienkiewicza, *Poradnik Językowy* 1988, z. 5, 324–331.
- Szargot 2013** = Barbara Szargot, *Wiek kłęski. Studia o Rodzinie Polanieckich Henryka Sienkiewicza*, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie przy Filii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2013.
- Szczaus 2004** = Agnieszka Szczaus, Pole barw w *Listach z podróży do Ameryki* Henryka Sienkiewicza, *Studia językoznawcze* 2004, z. 3, 375–386.
- Tokarski 2004** = Ryszard Tokarski, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2004.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Založba Obzorja 2000.
- Zatorska 2013** = Agnieszka Zatorska, *Polskie i słoweńskie predykatory kauzatywne z parafrazą przymiotnikową*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2013.

Zatorska 2019 = Agnieszka Zatorska, Z lingwistycznych zagadnień słoweńskiego przekładu *Pana Wołodyjowskiego* Henryka Sienkiewicza, [w:] *Henryk Sienkiewicz: język – semantyka*, red. M. Pietrzak – A. Zalewska, Seria: *Sienkiewicz — nowe odczytania* 9, red. serii J. Axer – T. Bujnicki, Warszawa: DiG, 2019, 315–338.

POVZETEK

Obleka perunikove barve: poimenovanja barv v slovenskem prevodu romana Rodzina Polanieckich Henryka Sienkiewicza

Prispevek obravnava poimenovanja barv v romanu *Rodzina Polanieckich* Henryka Sienkiewicza v primerjavi z njihovimi ustrezniki v slovenskem prevodu Petra Miklavca (Podravskega) iz leta 1904. Analiza se nanaša na pogosta poimenovanja, kot so *biały, czarny, ciemny, jasny* in *czerwony*, sl. *bel, črn, temen, jasen, svetel* in *rdeč* ter tudi na izredna poimenovanja, kot je *suknia koloru irys* sl. *obleka perunikove barve*. Navedene so pomenske in formalne prevajalske transformacije obravnavanih poimenovanj barv. Opažamo pomensko homonimijo pri prevajanju poimenovanja barve v ime s sorodnim, a modificiranim pomenom, prim. *ciemny* je preveden kot *črn* (poleg *temen*). Ugotavljamo, da delno pomensko bližino lahko spremlja strukturna formalizacija, npr. *wiśniowych ustach* prim. *z ustnicami, rdečimi kakor črešnje*. V obravnavanem prevodu smo opazili možnost nevtralizacije pomenske kategorije intenzivnosti lastnosti, v tem primeru nevtralizacijo oslabitve intenzivnosti, prim. *złotawy* proti *zlat*. Poimenovanja iz pomenskega polja barv, izvzeta iz romana Henryka Sienkiewicza, predstavljajo dobro ponazarjalno gradivo prevajalskih modifikacij s področja pomensko in formalno raznolikega gradiva.